

KONTROVERZE O BOSANSKIM BEGOVIMA

U historiografiji su, usprkos raznim teorijama o bosanskim begovima, još uvijek sporna najvažnija pitanja u vezi s njima: šta uopće znači znači titula beg? Ko su begovi? Je li to plemstvo ili nije? Ko je imao pravo nositi titulu beg? Kako se dokazivalo pravo na titulu? Kako se tokom historije mijenjalo značenje te titule? Da li se uopće mijenjalo? Kako su begovi postali krupni zemljoposjednici? Dosadašnje ocjene o ulozi begova u historiji Bosne i Bošnjaka toliko su različite da ih je nemoguće izmiriti. Te su ocjene davali kako znanstvenici tako i umjetnici i političari, i one su se kretale od preuveličavanja uloge begova i identificiranja njihove historije sa historijom Bošnjaka općenito *napadati begovat znači napadati historiju bosanskih muslimana* (podcrtao H.K.). Ako išta u toj historiji ima pozitivna i štogod ima pozitivna vezano je za bege i begovat. Begovatu se ima zahvaliti da je se Islam uopće afirmirao u ovim krajevima i na ovako nepogodnu tlu. Oni mu nijesu samo osvojili priznanje, nego su mu svojim imetkom i opstanak osigurali. Da budu dostojni svojih velikih preda bezi su pred samu svoju propast, trošeći svoj vlastiti imetak, isposlovali vjersko-prosvjetnu autonomiju". Begovima se, dakle, i njihovome imetku, ima "zahvaliti za vakufe i druge hajrate, jer bez tih vakufa i hajrata zar bi se mogle izdržavati islamske vjerske institucije", do potpunoga minimiziranja njihovoga značenja ("ekonomska struktura našeg negdašnjeg patrijarhalno-feudalističkog društvenog života, izbacila je *na površinu begovat kao vodeću klasu našeg elementa. Jasno je, da je onda i naš društveni život u svim svojim funkcijama, bio životni odraz begovata. Sada kad smo došli do zaključka da je begovat bio presudan društveni faktor, u čijim su rukama bile sve poluge društvenog života, kako političko-ekonomska, tako i socijalno-kulturna* (potcrtao H.K), nameće se pitanje, da li je taj život bio pozitivan ili ne? Ja tvrdim ne", pisao je jedan autor koji je historiju bosanskih begova ocjenjivao izrazito negativnom. "Pogledajmo naše kasabe, gnijezda plemstva, i viditi ćemo jednu užasnu sliku propasti, mrtvila i najšire apatije, sliku nad kojom bi čovjek zavriskao"). Dr. Nikola Stojanović, pravnik i srpski političar, ocjenjivao je begove kao ljude "koji nijesu ništa dali kulturnom svijetu. Oni sjede po kavanama, a onaj težak mora da snosi, da beg može da sjedi i šeće i da uživa (...). *To je jedan gad* (podcrtao H.K). Drugi, pak, srpski političari su tvrdili kako su begovi tijekom čitave osmanske vladavine u Bosni bili nositelji autonomnih ideja u Bosni, ali su poraženi 1851, a borbu za autonomiju su nastavili pravoslavni i katolici i ta je borba trajala sve do 1878. godine. Karakteristične su ocjene koje su se o begovima iznosile nakon Prvoga svjetskog rata, kada je begovat najčešće negativno karakteriziran. Jedni su na begovat gledali kao na bolesnika kojemu nema lijeka, koji umire, i kojemu treba pomoći da što prije umre. Po tome mišljenju, Austro-Ugarska je htjela izliječiti begovat jer je plemstvo uvijek bilo stup države. "Naš bi begovat, bez sumnje, da ga je monarhija ikako mogla uvesti u škole i da je ona ostala na životu, bio njen najodaniji i najsiguriji podanik", te "da je školom i evropskom civilizacijom bio uspio zbrisati sa sebe onaj pseudoislamski ćibur (oholost, gordost, op. H.K), koji mu nije dao izmiriti se sa historijskom nuždom života pod daurskim carem" begovat bi u Austro-Ugarskoj našao "najiskrenijeg zaštitnika". Autori koji su zastupali ovakva mišljenja o begovima tvrdili su kako su još koncem osmanske vladavine "begovske kule, čardaci i konaci počeli (su) se osipati i pustjeti (...) Imali su ogromna imanja, ali su ih prepuštali subašama. Imali su vlast, ali su išli radije po lovu na šumsku divljač. Imali su lijepu, racionalističku religiju, ali su puštali, da preko nje preraste gusti korov svih mogućih paganskih tradicija i skolastičkih gluposti iz doba najdublje dekadanse islama. Imali su u sebi mističnu i slavensku dušu, oplemenjenu nježnim lirskim zadahom istoka, ali su je prljali i blatili u rakiji i mistici. Imali su bistar i oštar razum, ali su ga pomračili i pomutili ćiburom i javašlukom. Imali su pod sobom zdrav, skroman, čestit, pametan i pošten narod, ali se nisu za njega ni u snu brinuli". Prema ovim mišljenjima "potpuna besciljnost života našeg begovata, koji do okupacije ili za jedan svoj pokret nije poznao neotklonjivih zapreka, mogla je dolaziti do vidnog

izražaja samo onako, kako je i dolazila: u najčudnijim kontrastima. Istodobno je među njima bilo i krvopija za raju i njenih pravih roditelja" (potcrtao H.K). Ovi su autori isticali kako "nije davno bilo (...) da su se begovi na svojoj kuli kladili o svoje šišane (vrsta puške, op. H.K), da će iz njih pogoditi vrč na glavi seljanke, koja je prolazila ispod kule, i svoju opkladu u djelo provodili. Nije davno bilo, da su begovski momci seljaka, koji bi zaboravio sjahati na prolazu ispred begovskog čardaka, svlačili s konja i na mrtvo premlaćivati. (...) Manifestacija besciljnosti begovskog života, poslije okupacije nije bila više nesmetana. Pred njom je stajao neumoljivi švapski zakon. U tom vremenu taj život nosi pečat pune pasivnosti. Kako po nesrećnoj čovječijoj prirodi dobro u čovjeka ulazi samo s njegovim velikim trudom, dok se zlo u njemu ugnjezduje i protiv njegove volje, I kako je sa zapadnom civilizacijom među nas došlo mnogo novog zla, to je pasivnost begovskog života poslije okupacije značila zapravo prihvaćanje svakog novog zla i nijednog dobra. Prestiž rapidno pada i stoga čibur posta žučan. Kmeti podigoše malo glave i stoga hakovi postaše mršaviji i subaše veći kradljivci, a bezi radi svog nemoćnog bijesa još manji računčije. Rakiji i mastici se pridruži skupi šampanjac sa još skupljim lijepim ženskim tjelesima. Mozgovi postašejoš mahmurniji, a volja još slabija. Briga za budućnost, oduvijek minimalna, posta još manja sa slabljenjem životnih radosti i mračenjem duha. Djeca se ne poslaše u daurske škole, da se ne bi povlačila, te ih se i dalje prepusti ulici i momcima na odgoj, a ulica ih sada prihvati, ne kao prije sa strahom od roditelja, nego slobodno izli na njih svu svoju prljavštinu. Tuberkuloza, sifilis i svaka degeneracija, pomiješaše se sa dječijom krvlju. Da tragičnost tog propadanja bude i groteskna, djeca najuglednijih i najsilnijih porodica padoše najdublje".

Kontroverzne ocjene povijesti bosanskih begova, koje se susreću u literaturi, svoje su prethodnike imale u ocjenama evropskih putopisaca koji su prolazili Bosnom i ostavili svoje mišljenja o njoj. Informacije putopisaca, kao i izvještaji zapadnih diplomata, nisu uvijek odgovarali bosanskoj stvarnosti, budući da su bili duboko politički motivirani. U tim informacijama begovi su se uvijek vezali za agrarni sistem, a u Evropi je iz političke oprečnosti evropskih sila i Osmanskoga Carstva, vrlo rano izrečena anatema nad svim što je osmansko, pa je tako anatemiziran i agrarni sistem i to uglavnom pod utjecajem izvještaja konzularnih agenata "koji su svoja izvješća o turskim agrarnim prilikama udešavali ne po potrebi naroda, ne po interesu države, nego po političkim tendencijama vlastite vlade" karakterizirajući osmanski agrarni sistem "turskim zulumom". U ovim se izvještajima često veoma opširno govorilo o begovima. Francuski su putopisci početkom 19. stoljeća begove smatrali vrstom bosanskog plemstva, a samo "neki od njih su uživali velike feudalne posjede". Jedan je Francuz sredinom 19. stoljeća, zbog "elegantnog i ponositog držanja, te ljepote njihove nošnje", ali i zbog činjenice da "neki od njih potiču od loze bivših kraljeva", bosanske begove svrstavao u elitu evropskog društva. Sredinom 19. stoljeća, međutim, neki begovi su već bili osiromašili. Škotlanđanin Džejms Henri Skin (James Henry Skene) opisuje 1851. Jednog Ali-bega iz Zvomika, čiji su "otac, djed i svi preci od pamtivijeka bili begovi" i koji "vodi porijeklo od jedne stare feudalne porodice koja je spala na prosjački štap kad su joj ukinute povlastice". Skin veli da mu je neimaština običnog svijeta u Bosni zadavala bol, a "neimaština bega pružila mi je utjehu". Mada je moć begova počela slabiti i u vrijeme osmanske vladavine, oni su, čak i onda kada bi "spali na prosjački štap", zadržavali gordost i odlike starog aristokratskog sloja. Irac Džejms Krej (James Creagh), koji je Bosnom putovao u ljeto 1875, opisuje jednog osiromašenog bega iz okolice Sarajeva koji je išao u lov i "ponosno sjedio na svom konjiću dobre pasmine i nadmeno gledao na prolaznike uvjeren da su daleko ispod njega. On često odlazi da pogleda malu ruševnu kulu svog oca u kojoj je rođen, i čuva, kao svetu dragocjenost koju se nada ponovo pokazati, staru zastavu što su je njegovi preci nosili u mnogim teškim bitkama. Ali njegov prihod je spao na oko dvadeset pet funti godišnje. Begovo držanje, ako ne i izgled, bilo je gospodsko". Britanski putopisac i historičar Frederik Harison (Frederic Harrison), koji je Bosnom prošao koncem 1875 ili početkom 1876, begove smatra posljednjom evropskom aristokracijom "koja još ima da nauči da se bogatstvo uvećava ne nevoljnim radom kmetova već saradnjom slobodnih ljudi". Za one begove s kojima se on susreo veli da "žive po muslimanskom običaju u velikim i oronulim drvenim kućama; žene su im izdvojene, ali ne u onoj mjeri kao kod azijskih Turaka ... To su neuki varvari koje je religija odsjekla od svekolike evropske kulture" Paolina Irbi (Paolina Irby) za begove veli da su pred dolazak

Austro-Ugarske već uglavnom bili izgubili na svome značenju. "Bosanski beg *par excellence*, onaj moćni feudalac od prije šezdeset godina, sada je okovano čudovište izvađenih zuba i podrezanih kandža. On je svakako bio megaterijum za naše doba. Surova snaga ovog divljaka uglavnom je skršena i on nije stekao nikakvu drugu snagu. Jer, s nekim mogućim izuzecima, današnji bosanski begovi su neuki, pokvareni, lijeni i potpuno nesposobni za organizovano i zajedničko djelovanje". Drugi su smatrali da su "begovi, stalež neradni (čast iznimkama), od zevka i uživanja, u čijem ćemo gazdinstvu slabo naći ekonomije. Živi iz dana u dan od prihoda, što mu ga kmet donese, pa bar da taj prihod dobro i korisno upotrijebi. Radi slabog ekonomisanja mnogi trpe oskudicu. Od onih naših starih begovskih familija, ponosnih i bogatih, danas su u najviše slučajeva familije skrivenog siromaštva, na oči još bogate, a unutra nemoćne i siromašne".

Ruski putopisac Aleksandar Giljferding se također bavio pitanjem bosanskih begova. On ih smatra nasljednicima "stare slovenske aristokracije", te, u vrijeme kada on boravi u Bosni 1857, jasno razlikuje pravni položaj begova zemljoposjednika od položaja ranijih spahija, koji su postojali u predlatasovsko doba Bosne i koje on također naziva begovima. Po njegovom mišljenju, spahije su također dio stare aristokracije, i po tome begovi, "samo su u stara vremena dobili pravo ubiranja carske desetine u određenim okruzima (spahilucima) i zato su morali služiti u sultanovoj vojsci sa svojim ljudima. Beg je upravljao nekim selom kao zemljoposjednik. Drugi beg, koji je isto tako mogao biti zemljoposjednik u nekom drugom mjestu, sabirao je kao spahija u svoju korist državnu desetinu iz onog prvog sela. Među njima nije bilo nikakvih sukoba. (...) Sada u Bosni nema spahija: oduzeta im je desetina i u isti mah oslobođeni su od specijalne vojne službe, a desetina se izdala pod zakup nemilosrdnim špekulantima. Begovi kao zemljoposjednici ostali su sa svojim pravima kao i ranije jer njihov posjed nije bio rezultat ustupanja državnih dohodaka (kao što je to bio slučaj sa spahijama), nego se temeljio na pravima privatne svojine (koju su oni vrlo često stekli silom)". Bivše spahije su se, nakon što su u vrijeme akcije Omer-paše Latasa izgubili specijalne obaveze i prihode, opet sjedinili s begovima. U opširnom elaboratu o Bosni i Hercegovini, sastavljenom sredinom 1878, potpukovnik austrougarske vojske Gustav Temel (Gustav Thoemel) begove naziva zemljoposjedničkim plemstvom koje je nasljednik staroga "hrvatsko-bosanskog i katoličkog lenskog plemstva". Međutim, velike povlastice i prava toga plemstva su u posljednje tri decenije osmanske vladavine ukinute. Smatra ih lijenim i nenaviklim ni na kakve javne službe, te suviše ponosnim da bi se bavili trgovinom i obrtom, zbog čega, mada nekad veoma bogati i nadmoćni, materijalno ponajviše ovisni od podavanja svojih kmetova, brzo propadaju.

I talijanski je novinar Virđinio Gajda (Virginio Gaida), suradnik napuljske "Stampe", pisao kako su begovi potomci bosanskoga srednjovjekovnoga "srpskog" plemstva koje je nakon osmanskoga osvajanja prihvatilo islam. "Begovi su feudalni gospodari koji stanuju po gradovima" pisao je on. Ovaj novinar, inače, begove pokazuje kao veleposjednike, ali u lošem svjetlu. "Danas dvadeset devet hiljada begova stežu u svojim rukama jednu tragičnu vojsku od sedam stotina hiljada gladnih težaka. Ima moćnih gospodara vlasnika čitavih predjela, sela i planina, na kojima žive po gdjekad do četiri hiljade težačkih porodica. Ali na tim beskrajnim beglucima kmetovi skapavaju od gladi".

Godinu dana nakon ovoga talijanskoga novinara i jedan Rus, Eugen Ščepkin, sveučilišni profesor i zastupnik prve ruske dume, putovao je po Bosni i studirao njezine agrarne odnose. On je pisao kako su srednjovjekovni mali i veliki posjednici (vlastela) osmanskim osvajanjem prihvatili islam i postali age i begovi. Ščepkin je agama smatrao manje posjednike, a begovima velike posjednike. Profesor Karlo Kadlec je, raspravljajući o agrarnom pravu u Bosni u osmanskom razdoblju, pisao kako su "lenska gospoda bila većinom veleposjednici (čiftluk sahibije, tj. begovi i age) koje su pravilno zbog spahijskog karaktera, zvali spahijama mjesto čiftluk sahibijama, što potvrđuje i današnji naziv spahije, koja je riječ sinonim sa agom, gospodarom, gazdom". Na temelju ovakvih uvjerenja kasniji su historičari zaključivali kako budućnost bega i njegova uloga u društvu ovise prije svega "o stepenu njegovog privrednog angažmana i uspona, tj. da li će mu poći za rukom da se izvuče iz naslijeđenog rentijerstva na podlozi ubiranje haka. Vlast je, čak, spremna da traži politički oslonac u tom sloju zemljoposjednika, što mora dakako biti bez efekta, ukoliko age ne bi pokazale volju i sposobnost da u promijenjenim okolnostima osiguraju i zadrže vodstvo u privredi". U takvoj je

situaciji beg sve više siromašio, živio od haka, a osim haka "što konačno još nedostaje za bezbrižni begovski život, namiruje se prodajom zemlje ili zaduženjem kod srpske čaršije, kod židovskog trgovca i kasnije kod banaka".

S vremenom se broj kontroverznih pitanja o bosanskim begovima smanjivao, ali nikada nije ponuđen valjan odgovor na pitanje da li se begovi imaju smatrati plemstvom ili ne, s obzirom na suštinu osmanskoga društva koje nije bilo staleški konstituirano na način kakoje to bilo u Zapadnoj Evropi, budući da se temeljilo na islamskom pravu koje nije priznavalo klasne razlike među ljudima, pa time ni bilo kakve privilegije koje bi eventualno mogli uživati predstavnici vladajuće klase. "Ali to ne znači da u osmanskom društvu nije bilo plemstva. Naprotiv; samo je osmansko plemstvo bilo isključivo vojničko plemstvo u koje je mogao dospjeti svaki podanik musliman, ako se istakne zaslugama za državu, naročito ratničkim. Plemički naslov beg pripadao je samo predstavnicima vojnog reda".

Iza 1878, kada je Bosna postala sastavnim dijelom Austro-Ugarske monarhije i kada se postavilo pitanje položaja struktura bosanskoga društva u odnosu na strukture austrougarskoga društva, pojavio se i problem položaja bosanskih begova. U novim je društvenim uvjetima valjalo odrediti njihovo mjesto. Od tada se počinje razvijati ozbiljna literatura o bosanskim begovima. "Ime beg, do pred okupaciju riječ koja je oko sebe ulijevala strah i poštovanje, poslije okupacije je još uvijek oznaka nekog našeg višeg društvenog staleža, kojem se odavao kakav takav respekt", a poslije 1918. begovska titula "postaje oznaka za ljude koji su živa još jedina preostala personifikacija turske sile u ovim krajevima i koje se kao takove može nemilice, s pravom osvete, daviti i ništiti. Tako je i bilo. Posao je danas uglavnom već svršen...".

Dio predstavnika austrougarske vlasti je prihvatio teorije o srednjovjekovnome porijeklu bosanskih begova smatrajući ih plemstvom. Zbog nejasnog historijskog porijekla, ali i zbog činjenice da se nakon austro-ugarske okupacije 1878. broj osoba koje su zahtijevale titulu "beg" znatno uvećavao, jedan dio begova u Bosni je 1894. zahtijevao da se znanstveno ispita ko ima pravo na begovsku titulu. Predlagali su da Uredništvo Glasnika Zemaljskog muzeja zatraži od svih begovskih obitelji privremeno fermane i dokumente i na temelju toga utvrdi ko se može, a ko ne može zvati begom. "Kao što je austro-ugarsko plemstvo zaštićeno od države, trebalo bi i naša vlada da uzme u zaštitu prave begove". Oni su istupili sa tezom o predosmanskom porijeklu bosanskih begova, a Osmanlije su samo srednjovjekovnom plemstvu "oduzeli prijašnje naslove i podijelili im svoj počasni naslov 'beg". Tvrdili su kako je za razvoj begovata presudno razdoblje druge polovice 18. i prva polovica 19. stoljeća. Tada su se begovske obitelji bile jako osilile, malo su se bojali bosanskoga vezira i međusobno su vodili krvave obračune. Vladali su uglavnom u kapetanijama i muselimlucima. "Sve druge begovske porodice, koje nijesu imale vlasti u šakama, panule su u drugi red plemstva, jer su ih kapetanske i muselimske porodice sasvim zanemarile i samo su među se vezale ženidbeno srodstvo". Oni su zagovarali tezu da se *begom može zvati onaj ko ima carski turali ferman na zijamet* "jer njegovi stari ili su bili plemići u vrijeme bosanske kraljevine ili su za junačka djela stekli zijamet; ako li pak koje porodice nemaju fermana, jer im je metnimo u slučaju vatre ili kakove nesreće zadnjih pedeset godina turali ferman propao, a stari ljudi iz njegove okolice znaju, da je koljenović i begovski sin, može se begom nazivati. *Ako ne ima fermana na ziamet, a stari ljudi ne znaju, da je sojević i beg najmanje bar od sto godina, nema nikakva prava na naziv beg, pa ne treba ni da se prodaje za plemića*". Da bi se u tom smislu sačuvalo bosanskohercegovačko plemstvo "mora se, dok je vrijeme, oplijeviti šenicu, jer kad zaraste u travu onda će biti vrlo teško ili nemoguće". Ukazuje se na pojavu "nadribegova" koji će, ako im se ne stane na put, poplaviti Bosnu "pa će begova doteći svukud". Prema njihovim tvrdnjama, nadribegovi nastaju na tri načina: prvo, prema imenima (od Širbega nastaju Širbegovići; od Alajbega-Alajbegovići i tako dalje); drugo, mladi činovnici završe škole, zaposle se u državnoj službi pa jednostavno sebi dodaju iza imena zvanje beg "da se proda Švabama za plemića i da imponira u društvu"; i treći način je jednostavno uzimanje prezimena starih i znamenitih begovskih obitelji "da bi se u tuđini prodao za koljenovića".

Tada međutim, nisu napravljena takva istraživanja, ali je deceniju i po nakon toga povedena

ozbiljna rasprava o tome, a inicijator je bilo austrougarsko Ministarstvo rata, koje je 8. marta 1911. od Zajedničkog ministarstva finansija zatražilo informaciju o tome koji bosanskohercegovački pripadnici imaju pravo nositi titulu "beg", kako se ovo pravo dokazuje i kakav značaj, odnosno plemićki stupanj, pripada ovoj tituli. Ministarstvo rata se odlučilo da ovo ispita iz praktičnih razloga: radilo se o tome da li neka određena osoba, pripadnik vojničkoga staleža, ima pravo nositi titulu "beg". Tragajući za odgovorom na ovo pitanje angažirano je više stručnjaka (Carl Ritter von Sax, dr. Janos Krcsmarik, dr. Ćiro Truhelka, Lajos Thalloczy) koji su pripremali niz elaborata o značenju titule beg u Bosni. Uz njihovo mišljenje, valja istaknuti da je i Safvet-beg Bašagić u nekoliko navrata izložio svoje shvatanje ovoga pitanja. Na kraju se pokazalo da se stručnjaci oko toga ne mogu usuglasiti, pa je Zemaljska vlada u Sarajevu ovu raspravu o značenju titule beg završila svojim prijedlogom dostavljenim 28. juna 1913. Zajedničkome ministarstvu finansija u Beču u kojem polazi od mišljenja da se pravo pojedinih obitelji u Bosni i Hercegovini da nose titulu beg ne može dovesti u sumnju. Rješenje pitanja kojem plemićkom stupnju, u usporedbi sa plemićkim činom u Austriji i Ugarskoj, odgovara begovska titula, moglo bi se ponuditi tek na osnovu iscrpnih istraživanja i ispitivanja porijekla prava na nošenje begovske titule u svakom pojedinom slučaju. Neka posve pouzdana usporedba, međutim, iz osnova nailazi na velike teškoće jer begovska titula ne pokazuje nikakav jedinstven plemićki stalež, nego podliježe različitoj procjeni što ovisi o vremenu i načinu dobivanja prava na tu titulu. Osim toga, smatrao je šef Zemaljske vlade Počorek (Potiorek), ako bi se krenulo u ispitivanje prava na nošenje begovske titule pokrenulo bi se pitanje ne samo naklonosti muslimanskih begovskih obitelji nego i pitanje dodjele plemstva starim autohtonim kršćanskim obiteljima čiji su preci u srednjem vijeku također ubrajani u plemstvo. Budući da u tadašnjim uvjetima rješavanje ovoga pitanja ne bi bilo oportuno, Počorek je predložio "da se treba ostati kod sadašnjeg običaja, po kojemu prava šutke *podnosi nošenje titule beg od strane pripadnika odgovarajućih obitelji*".

Ove rasprave koje su o značenju titule "beg" vođene u austrougarsko doba samo su naizgled imale akademski karakter. U njihovoj se pozadini zrcalila šira austrougarska politika prema Bosni u čijoj je osnovi bilo traženje načina da se izmire strateški politički interesi Monarhije, sjedne, te definiraju one društvene strukture unutar bosanskoga društva koje će u izvjesnoj mjeri poduprijeti takve interese Monarhije, s druge strane. Upravo se na ove begove, kao "vodeći socijalni sloj kod muslimanskoga stanovništva", oslanjala austrougarska uprava kako bi preko njih ostvarila svoje strateške političke ciljeve u Bosni i posebno da "kod bosanskohercegovačkih Muslimana potisne tursku državnu ideju i emotivnu vezanost za Tursku, jer u tome vidi osnovnu pretpostavku njihovog djelovanja kao konstruktivne snage u zaposjednutoj zemlji". Benjamin Kalaj je u Delegacijama 19.10.1892. otvoreno izjavio kako polaže "najveću važnost na to da se održe muhamedanski begovi i age, ovaj državotvorni elemenat, koji ima mnogo osjećaja za zemlju i za narod i koji je s njim jedno i prema narodnosti i prema jeziku". Cilj je bio da se forsiranjem bosanskog patriotizma preko begova stvori protuteža hrvatskim i srpskim tendencijama u Bosni. Poslije 1878. znatan dio begova, osobito sarajevski begovi, je postao saveznik austrougarske uprave u Bosni, uključio se u novu administraciju i postao dio nove strukture moći, ali je značajniji dio ostao u opoziciji, kao uostalom i većina bošnjačkoga naroda kome su begovi bili politička elita. Pokazuju to protesti protiv načina administriranja Bosnom, pokret za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, iseljavanja iz Bosne. Takvo je stanje ostalo sve do Balkanskih ratova 1912/13, kada je Osmansko Carstvo konačno istisnuto sa Balkana a Bošnjaci, koji su svojim očima vidjeli stradanja svojih istovjernika u Sandžaku, "počeli da strahuju za svoju propast u srpskome moru i možda po prvi puta okrenuli su svoje simpatije Monarhiji, od koje su očekivali zaštitu za sebe i revanš protiv Balkanskih zemalja. Sada je postalo posve jasno, da njihovoj religiji i individualitetu ne prijete stvarna opasnost od strane Austro-Ugarske nego od strane Srbije i njenih saveznika" .<1>

U ovom kontekstu je i isticanje državotvornosti begova i naglašavanje njihove uloge kao čuvara državne tradicije. Kalaj je bosanske begove smatrao "državotvornim elementom" koji poznaju zemlju i narod i "jedini su u stanju vladati". Ta se uloga dokazivala teorijom o njihovome bogumilskom porijeklu čime su održavali kontinuitet sa bosanskim srednjim vijekom. Inzistiranje

na kontinuitetu sa bosanskim srednjovjekovljem bilo je u funkciji dokazivanja da su begovi plemići koji su dolaskom Osmanlija prihvatili islam. Čak je forsirana teza kako su "današnji Muhamedovci bosanski i hercegovački, - kako se zna, - potomci starih bosanskih plemića" i na tome je građena ideja bosanske nacije. <2> Dakle, na ovoj teoriji o vezi sa bosanskim srednjovjekovljem, a ova je teorija u austrougarsko doba bila veoma raširena, inzistirali su podjednako i vlast i begovi, ali naravno svako iz svojih razloga. Dok je ona vlastima bila potrebna radi stvaranja atmosfere u kojoj se može razvijati ideja bosanske posebnosti i bosanske nacije, što je bilo u njezinom strateškom interesu s obzirom na političke odnose na Balkanu koncem 19. i početkom 20. stoljeća, begovi su takve teorije širili "kad god su to nalazili za shodno i korisno. U pravilu su to uvijek činili kada bi im zatrebao politički oslonac u širokim slojevima bošnjačkog naroda protiv Carigrada i Beča ili kada im je bilo neophodno da se pozovu na svoj legitimitet radi očuvanja svojih zemljišnih povlastica i pogodnosti u rješavanju agrarnih pitanja. U to se miješala, na jednoj strani, nacionalna romantika, a na drugoj, određeni begovski, viteški ponos".

Begovi su koncem 19. i početkom 20. stoljeća još uvijek najsnažniji sloj bošnjačkoga društva, ali zbog činjenice da su oni bili najveći zemljoposjednici, čiju su zemlju obrađivali najznačajnijim dijelom srpski seljaci, koji su ih smatrali "svojim tlačiteljima", te zbog činjenice da begovi nisu bili nositelji tehničkoga napretka u bosanskoj poljoprivredi, *oni nisu mogli postati vodeći sloj cjelokupnoga bosanskoga društva*. Srpski kmetovi ih nisu smatrali svojim političkim vođama i zastupnicima njihovih interesa. <3> Osim toga, čak su i neki austrijski krugovi smatrali kako begovi uopće ne čine jednu zaokruženu klasu nego sloj koji je veoma usko vezan za muslimansku građansku klasu. Onda kada su počeli snažnije da propadaju kao socijalna struktura, što je osobito bilo primjetno kod mlade generacije begova, neki krugovi austrougarske uprave, poput Poljaka Vladimira Nieča, koji je od 1895. do 1909. boravio u Sarajevu, a od 1899. do 1908. bio sarajevski podgradonačelnik, predlagali su da se taj sloj podrži i sačuva. Vladimir Nieč je 1912. pripremio posebnu *Promemoriju* u kojoj ističe da će propašću begova "nestati onaj mirni i konzervativni elemenat koji je bitno pomagao i olakšavao vođenje politike, te da bi bila zahvalna državnička zadaća ako bi se omogućilo stvaranje jedne takve društvene klase koja bi se sastojala od pripadnika svih konfesija i također obuhvatala ekonomski snažniji dio Muslimana". Ta bi "nova klasa" imala postati oslonac "za neutraliziranje (den Ausgleich) separatističkih tendencija srpstva i hrvatstva i protuteža srpskim centrifugalnim aspiracijama. Ova klasa, ako bude lišena svih privilegija i staleških razlika, postala bi po svom uvjerenju demokratski socijalni sloj, koji uslijed toga saosjeća sa ostalim dijelovima stanovništva i u realnoj politici zauzima konstruktivno stanovište".

Begovi su socijalna struktura unutar bosanskoga društva koja je u političkom smislu nastupala jedinstveno kada se radilo o pitanju njihovoga socijalnoga statusa i sudbini njihovih zemljišnih posjeda, ali je i unutar toga sloja bilo unutarnjih raskola u čijoj je osnovi borba za veći prestiž u društvu pojedinih begovskih obitelji. Taj status u hijerarhijskoj ljestvici begovskoga sloja nije uvijek bio određen veličinom njihova zemljišnoga posjeda, ali jeste bio uvjetovan njihovom socijalnom stabilnošću. Teško je, međutim, uspostaviti jasan kriterij po kojem su se, u političkome pogledu, približavale ili udaljavale pojedine begovske obitelji i okupljale oko pojedinih političkih partija. Begovi su ti koji su početkom 20. stoljeća najutjecajniji u obje bošnjačke političke stranke, koje su se značajno razlikovale u čitavom nizu političkih pitanja. Poznata su brojna trvenja i netrpeljivosti među pojedinim begovskim obiteljima, koja su svoje ishodište imala u karakteru i psihologiji begovskoga sloja u cjelini. Poznato je da su se zbog arogantnog ponašanja pripadnika jedne begovske obitelji ostali begovi, kojima također nije nedostajala ta arogantnost- što se pojavljuje kao jedna od njihovih bitnih psiholoških karakteristika, odvajali od njih i u izvjesnom smislu gradili vlastite tabore. Ne može se, ipak, praviti neka razlika u smislu međusobnih odnosa između pripadnika begovskih obitelji na osnovi regionalne pripadnosti (Istočna Bosna, Posavina, Krajina...), nego su te razlike uočljivije na lokalnoj razini (Begovići i Alibegovići u Derventi su dvije obitelji koje su živjele "in Fehde" - u netrpeljivosti - među pojedinim granama obitelji Kulenović u Bosanskoj Krajini postojale su razmirice i netrpeljivosti, itd). Razlike koje se po pojedinim regijama uočavaju u odnosima begova i austrougarske vlasti više su posljedica uspostavljenoga modela

bosanske politike i organizacije državne i administrativne strukture u BiH nego istinske razlike među pojedinim regionalnim grupama begova. Razlika u političkom djelovanju sarajevskih i srednjobosanskih ili hercegovačkih begova posljedica je činjenice da su sarajevski begovi bili "glavni korisnici austrijske centralizacije", jer su tu bili dobro zastupljeni u domaćoj birokraciji, svakodnevno u vezi sa vodećim austrijskim političarima, dobivali su finansijsku potporu kulturnim organizacijama, dok su srednjobosanski i hercegovački begovi bili "gubitnici u procesu centralizacije" i logično je da su se više bunili protiv takvoga ustrojstva države. Sve te razlike su nestajale kada se radilo o njihovom socijalnom statusu, prije svega o statusu njihovih zemljišnih imanja. S obzirom da se ženidbeno-udadbenim vezama pojedine begovske obitelji međusobno približavaju, a zbog običaja "donošenja miraza", koji je vrlo često podrazumijevao i velike zemljišne komplekse, i njihovi se posjedi sve više isprepliću.

Na kraju, rezimirajući ovo kratko saopćenje, čini se uputnim potvrditi svu složenost definiranja uloge begova u bosanskoj povijesti, što samo pom sebi otvara i generira brojna kontroverzna pitanja u vezi s ovom socijalnom i političkom strukturom. Ostaje, ipak, kao dominirajuća teza, da su begovi na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, elita bošnjačkoga društva, koja je, prolazeći i sama kroz proces socijalne i političke transformacije, utjecala na transformaciju čitavoga društva.

1 Franz WEINWUR: FZM Oskor Potiorek. *Leben und Wirken als Chef der Landesregierung für Bosnien und der Herzegowina in Sarajevo 1911 - 1914*. Dissertation. Wien 1964. S 357 (Ovo je citat iz Počorekovoga elaborata o političkoj situaciji 1913, Politische Studie Potioreks aus dem Jahre 1913). Dosadašnja literatura nije uočavala da je stradanje muslimana u Sandžaku tijekom Balkanskih ratova znatno doprinijelo snažnijem zaokretu Bošnjaka u Bosni prema Monarhiji. ▲

2 Neki historičari čak stoje na stanovištu kako se isticanjem teorije o muslimanskom plemstvu kao potomcima srednjovjekovne bosanske vlastele "među muslimanskim plemstvom podiže narodna svijest i osjećanje narodne solidarnosti u borbi za oslobođenje i ujedinjenje. Istovremeno se time željelo istaći jugoslavensko, ustvari srpsko, navodno historijsko pravo na Bosnu" (!?). Mustafa IMAMOVIĆ: *Historija Bošnjaka*. Sarajevo 1997. str. 153. ▲

3 Dr Karl GRUNBERG: *Die Agrarverfassung und das Grundentlastungsproblem in Bosnien und der Herzegovina*. Leipzig 1911. S. 99; Neki suvremeni bosanski historičari smatraju kako begovi, koji su "u određenom periodu" imali vodeću ulogu i bošnjačkom narodu, u austro-ugarskome vremenu nemaju značajniju povijesnu ulogu. Akademik Enver Redžić, proučavajući genezu ideje bošnjačke nacije, veli kako "destruirano i desetkovano bošnjačko plemstvo, zavisno u ekonomskom pogledu od režima austro-ugarske uprave, nije imalo snage za predvodničku nacionalnu ulogu. Fakultativni otkup kmetova, koji ga je objektivno i neminovno do kraja uništavao, opčinjavao ga je iluzijom spasa i opstanka. Razdoblje austro-ugarske okupacije BiH predstavljalo je za Bošnjake i bošnjačku nacionalnu ideju istorijsku prazninu", (Enver REDŽIĆ: *Sto godina muslimanske politike u tezama i i kontroverzama istorijske nauke. Geneza ideje bosanske, Bošnjačke nacije*. Sarajevo 2000. str. 23, 51), Početkom 60-ih godina Enver Redžić je stajao na stanovištu kako je ideja bosanske nacije u vremenu austrougarske vladavine "naturana odozgo, od okupatorskog režima i klase koja je preživljavala svoje posljednje dane suprotstavljena živim nacionalnim pokretima, lišena objektivne materijalne osnove koja bi joj davala snage za život" zbog čega "nije imala nikakve perspektive". Ideju bosanske nacije, prema tadašnjem mišljenju akademika Redžića, zastupali su "feudalni protagonisti" nastojeći na taj način "da spriječe podvajanje muslimana u dva nacionalna pokreta, u stvari da muslimanske mase i dalje održe na okupu pod svojim monopolnim ideološkim i političkim uticajem" (Enver REDŽIĆ: *Društveno-istorijski aspekt "nacionalnog opredjeljivanja" Muslimana Bosne i Hercegovine*, u knjizi: *Prilozi o nacionalnom pitanju*. Sarajevo 1963, str. 85 - 86). Stav o nemogućnosti begova da predvode nacionalni pokret Bošnjaka iznio je još jedan suvremeni bosanski historičar, Dževad Juzbašić, ali on, fokusirajući se u svojim istraživanjima na jezičko pitanje, smatra da begovi nisu mogli postati predvodnici nacionalnoga

pokreta zbog inzistiranja na stabilizaciji svoga socijalnog statusa i, prema ovome mišljenju, zanemarivanja jezičkoga pitanja: "Zbog svoje socijalne strukture, ideološkog i obrazovnog profila muslimanski vodeći krugovi nisu mogli postati predvodnici modernog nacionalnog pokreta. Veleposjednici, koji su u to vrijeme (1907. op. H.K.) stekli prevagu u vodstvu muslimanskog autonomnog pokreta, stavili su u narednom periodu u prvi plan svojih zahtjeva prema austrougarskoj upravi regulisanje agrarnih odnosa u korist zemljoposjednika, dok je jezičko pitanje ostalo potpuno po strani. To je razumljivo, jer je bosanski beg i aga nastojao ostati i dalje uživatelj prirodne rente bez vlastitog angažovanja u proizvodnji, te kao i ostali muslimanski društveni slojevi teško se uklapao u moderno građansko društvo koje je nastajalo u Bosni i Hercegovini"(Dževad JUZBAŠIĆ: *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910 - 1914)*. Sarajevo 1999, str. 29). U znanstvenoj valorizaciji ovakvih teorija valja imati na umu da se proces nacionalne integracije ne iscrpljuje na jezičkome pitanju, Juzbašić je ustvrdio kako je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, zbog takvoga profila vodećih socijalnih krugova, "etničku, kulturnu i političku individualnost bosanskohercegovačkih Muslimana karakteriziralo odsustvo moderne nacionalne svijesti" (Dževad JUZBAŠIĆ: O etničkom razvitku Bosne i Hercegovine. Revija Slobodne misli 99, godina VII, broj 31, Sarajevo januar - mart 2001, str. 31. Isti članak Juzbašić je objavio i u Prilozima Instituta za istoriju, br. 30. Sarajevo 2001, str. 195 - 206).▲

<http://www.diwanmag.com.ba/main.html>